

วิจารณ์สดุดีคัมภีร์เนตติปกรณ์

สุชญา ศิริธัญญา
หัวหน้ากองบรรณาธิการ

เนตติปกรณ์ เป็นคัมภีร์พระมหากัจจายนเถระ^๑ ผู้ที่ได้รับการยกย่องจากพระพุทธองค์ว่าเป็นผู้เลิศที่สุดในทางอธิบายขยายความธรรมะที่พระพุทธองค์แสดงโดยย่อให้พิสดารได้รจนเอาไว้ ซึ่งเป็นหนังสือทางพระพุทธศาสนาอีกเล่มหนึ่งที่ควรกล่าวถึง เพราะได้บรรจุของคำสอนของพระพุทธเจ้าที่งามในเบื้องต้น ท่ามกลางและที่สุด เพียบพร้อมด้วยศัพท์และอรรถ มีความวิจิตรพิสดาร ด้วยนัยหลากหลายตรัสไว้เพื่อส่องนำทางมวลชนผู้มุ่งหวังประโยชน์สุขทั้งในชาตินี้และชาติต่อไป

คัมภีร์เนตติปกรณ์ ไม่ปรากฏว่ามีกรกล่าวนิทานกล่าวไว้เลย ทั้งนี้มีใช้ว่าเป็นเพราะเนตติปกรณ์ไม่ใช่พุทธพจน์ ด้วยว่า แม้แต่พุทธพจน์ในบางแห่งของพระไตรปิฎก ก็ไม่ได้กล่าวนิทานกล่าวไว้เลย ดูจอร์รกถาธรรมบท และพุทธวงศ์ จะอย่างไรก็ตาม ท่านพระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายเหตุผล ที่ไม่มีการกล่าวนิทานกล่าวไว้ ๒ อย่าง^๒ คือ

(๑) ผู้ที่จะกล่าวนิทานกล่าวได้นั้น จะต้องเป็นมหาสาวก เช่น พระอานนท์ พระอุบาลี หรือพระมหากัจจายนะ เมื่อเป็นเช่นนี้ ในฐานะที่เป็นเนตติปกรณ์เอง ก็เป็นของมหาสาวกอยู่แล้ว จึงไม่จำเป็นต้องกล่าวนิทานกล่าวด้วยตนเอง

(๒) เนตติปกรณ์ มีใช้พุทธพจน์โดยตรง เป็นเพียงคัมภีร์อธิบาย ขยายความพระบาลีพุทธพจน์ เหมือนกับคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรค มหานิทเทศ และจุฬนิทเทศ จึงไม่จำเป็นต้องกล่าวนิทานกล่าวไว้

คัมภีร์เนตติปกรณ์ พระธรรมपालเถระ แห่งสำนักพรตติตถวิหาร อินเดียภาคใต้ ได้กล่าวไว้ในคัมภีร์เนตติอรรถกถา เป็นคัมภีร์ที่รจนาโดยมหาสาวกนามว่า มหากัจจายนะและพระศาสดาทรงอนุโมทนา^๓ คัมภีร์เนตติปกรณ์นี้ มีเนื้อหาคล้ายคลึงกันมาก ดังที่พระกัสสปเถระ แห่งโจฬรัฐ อินเดียภาคใต้ กล่าวไว้ในคัมภีร์วิมตติวินทนีวา^๔ เปฏุโกปเทศปกรณ์ มีเนื้อหาค่อยตามนัยแห่งเนตติ แต่นักปราชญ์ชาวยุโรปส่วนมาก มีทัศนะว่า เปฏุโกปเทศปกรณ์ รจนาก่อน เพราะเนื้อหาสำนวนภาษาไม่รัดกุมเหมือน

^๑ ม.อ.(ไทย) ๑๔/๓๑๓-๓๑๒/๒๘๖-๒๙๕.

^๒ เนตติ.อ.(บาลี) -/-/๔.

^๓ เนตติ. (บาลี) -/-/๑๙๒, เนตติ.อ.(บาลี) -/-/๔.

^๔ วิมตติ.ฎีกา (บาลี) ๑/-/๙๑.

เนตติปกรณ์ กล่าวได้ว่า เนตติปกรณ์ คือ เปฏนโกปเทศปกรณ์ ฉบับปรับปรุงใหม่ เนตติปกรณ์ แปลว่า คัมภีร์แนะนำแนวการอธิบาย ส่วนเปฏนโกปกรณ์ แปลว่า คัมภีร์แสดงวิธีอธิบายพระไตรปิฎก อย่างไรก็ตาม คัมภีร์ทั้งสองนี้ มีมาก่อนอรรถกถา ได้รับการนำสืบทอดต่อๆ กันมาโดยพระธัมมสังคากาจารย์ ในแต่ละยุค^๕ ซึ่งเป็นคัมภีร์คู่มือสำหรับพระธรรมกถึก เพื่อการศึกษาแนวการอธิบายหลักธรรมใน พระพุทธศาสนา

เนื้อเรื่องของเนตติปกรณ์แสดงหลักการอธิบายด้วยหลักการ ๓ ตอน (หารนยปฏิฐาน)^๖ คือ

(๑) หาระ (แนวทาง) หลักการอธิบายธรรม ๑๖ อย่าง ซึ่งหมายถึง แนวทางอธิบายรูปศัพท์ ในพระพุทธพจน์ คำอธิบายรูปศัพท์สามารถใช้อธิบายเนื้อความของรูปศัพท์ด้วย เพราะเนื้อความปรากฏ อยู่ในรูปศัพท์ มี ๑๖ ประเภท คือ เทศนาหาระ (แนวทางในการแสดง อัสสาหะ โทษ นิสสรณะ จุดมุ่งหมาย อุบาย และการชักชวน) เป็นต้น จากนั้น

(๒) นัย (วิธี) หลักการจำแนกธรรมโดยนัยพิเศษ ๕ อย่าง มีนันทิยาวิภูฏนัย เป็นต้น ซึ่งเป็น หลักวิธีในการอธิบายสภาวะธรรมที่เป็นเนื้อความสำคัญในพระพุทธพจน์ อันมีอวิชชาเป็นต้น จำแนก ตามหลักอริยสัจ ๔ ตามสมควร มี ๕ ประเภท คือ นันทิยาวิภูฏนัย (นัยที่เหมือนการเวียนของดอก กฤษณาที่เวียนจากด้านในไปด้านนอก) เป็นต้น และ

(๓) สาสนปฏิฐาน (การสอนคำสอน) วิธีการประกาศสัจธรรมให้เหมาะสมกับอธยายคีย์ของ เวไนยสัตว์ ซึ่งเป็นตอนแสดงธรรมตามอธยายคีย์ของเวไนยชน มี ๑๖ ประเภท คือ สังกิลเสภาคิยสูตร (สูตรฝ่ายความเศร้าหมอง) เป็นต้นและการที่จะเข้าใจสาสนปฏิฐาน ๑๖ ได้ง่าย จะกล่าวเฉพาะความหมาย ของหาระ ๑๖ และนัย ๕ เพื่อเป็นพื้นฐานแก่การเรียนรู้และศึกษาพระไตรปิฎกสืบไป

คำสอนทางพระพุทธศาสนา ที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ตามอธยายคีย์ของผู้ฟังในวาระต่างกัน จะทำให้อุชฺชนรุ่นหลัง อาจไม่เข้าใจความได้ถูกต้องครบถ้วนและส่งผลให้เกิดมีผู้ตีความตามความเห็นที่เห็น ต่างกันมากมายจนถึงขั้นขัดแย้ง เปรียบเหมือนกลุ่มคนตาบอดที่ต่างคลำพบช้าง พระมหากัจจายนเถระ จึงรจนาเนตติปกรณ์ เพื่อเป็นแนวทางนำไปสู่ความเข้าใจพระพุทธพจน์ โดยประมวลเนื้อหาสาระจาก พระพุทธพจน์แล้วนำมาเรียบเรียงอย่างเป็นระบบด้วยการจำแนกเป็นหาระนัย และสาสนปฏิฐาน ทั้งนี้ เพื่อให้มีหลักในการอธิบายธรรมได้โดยถูกต้องตามพุทธประสงค์และเป็นปกรณัม ในรูปของสังวรณนา

^๕ เนตติ (บาลี) -/-/๑๙๒.

^๖ เนตติ (บาลี) -/-/๓.

วิเสส หลักการอธิบายวงศ์ตฤศาสน์ ที่เอื้อประโยชน์ให้ทั้งนักปริยัติและนักปฏิบัติ เป็นคัมภีร์ที่วางหลักมาตรฐานไว้สำหรับใช้สั่งสอนบุคคลให้สามารถบรรลุธรรมได้ตามความมุ่งหวังของผู้สอน

ขอบข่ายและเนื้อหา

เมื่อว่าโดยศาสนา ๓ อย่างแล้ว เนติปกรณ์ จัดเป็นปริยัติศาสนา และปริยัติศาสนาในที่นี้ ท่านเรียกว่า สูตร ซึ่งสูตรที่ว่านี้ แบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ พยัญชนะกับอรรถ และใน ๒ ประการนั้น พยัญชนะมี ๖ บท อรรถมี ๖ บท แต่ละบท ท่านเรียกว่า สูตร รวมเป็นสูตร ๑๒ สูตร ก็สูตรนี้เอง เป็นโครงสร้างพื้นฐานของเนติ ดั้งนั้น เนติ จึงกล่าวได้ว่า เป็นเครื่องมือหรืออุบายในการแยกวิเคราะห์พระสูตร กล่าวคือ ปริยัติสัทธรรม เป็นการวางหลักในการศึกษาค้นคว้าอรรถหรือความหมายของพระบาลีที่เรียกว่าพุทธพจน์นั่นเอง

เนติปกรณ์ มี ๒ วาระ คือ

๑. สังคหวาระ พระบาลีที่กำหนดขึ้นด้วยคาถาเพียง ๕ คาถา แต่ครอบคลุมความหมายได้ทั้งปกรณ์ จัดเป็นวาระย่อ

๒. วิภาควาระ พระบาลีภาคพิสดาร กำหนดเป็น ๓ ตอน คือ

๒.๑ อุทเทส

๒.๒ นิทเทส

๒.๓ ปฏินิทเทส

อุทเทส คือ หัวข้อธรรมที่เป็นแม่บทเริ่มตั้งแต่ ตตถ กตเม โสฬส หารา ถึง ภานติ อฏฺฐารส ปทานิ

นิทเทส คือ ข้อความพิสดารของแม่บทเริ่มต้นตั้งแต่ อสสาทาทีนวตา ถึง เตตตีสา เอตติกา เนติ

ปฏินิทเทส คือ การนำเอานิทเทสมาแสดงให้พิสดารซ้ำอีก เฉพาะในที่นี้ มี ๔ อย่างซ้ำอีก เฉพาะในที่นี้ มี ๔ อย่างคือ (๑) หารวิภังควาระ (๒) หารสัมปตวาระ (๓) นยสมุฏฐานวาระ (๔) สาสน-
 ปฏฐานวาระ ในบรรดาทั้ง ๔ อย่าง หารวิภังควาระกับหารสัมปตวาระ มีลักษณะการแสดงที่คล้ายคลึงกันมา โดยมีข้อแตกต่างกัน ซึ่งพอจะแยกได้ กล่าวคือ ในหารวิภังค์แสดงหาระไว้เพียงหาระเดียว แต่ยกสูตรมาเป็นตัวอย่างหลายๆ สูตร ส่วนในหารสัมปตวาระ แสดงการอธิบายสูตรเพียงสูตรเดียวโดยใช้หาระทั้งหมดไว้ ส่วนอีก ๒ วาระ คือ นยสมุฏฐานวาระและสาสนปฏฐานวาระ มีวิภาคที่ชัดเจนอยู่ในตัว จึงไม่ก่อให้เกิดความสงสัยแต่อย่างใด

เกร็ดที่ควรรู้เกี่ยวกับเนตติปกรณ์

เมื่อว่าโดยคำสอนแล้ว ทั้งเล่มเป็นการอธิบายไตรสิกขา ประดับด้วยเนื้อหาสาระดังนี้ แสดงทัสสนภูมิและภาวนาภูมิ แสดงวิมุตติ คือ พระนิพพาน แสดงหลักการแยกแยะบพพัญญุชณะ และอรรถของนวัคส์ตฤศาสน์ แสดงหลักอธิบายพระปริยัติศาสนาทั้งหมด แสดงประเภทของคิติ ๓ คือ มูลคิติ อนุคิติ และสังคิติ แสดงเนตติ (หลักเกณฑ์) พร้อมทั้งยกอุทาหรณ์ประกอบ และแสดงนัยอื่นๆ สรุปแล้วเมื่อดูจากโครงสร้างของคัมภีร์เนตติปกรณ์ จะเห็นว่า เนตติเป็นคัมภีร์ที่มีลักษณะเด่น คือ คล้ายกับเป็นคัมภีร์ไวยากรณ์ เพราะมีสูตรที่วางกฎเกณฑ์ในการอธิบายธรรมะจากพระไตรปิฎกไว้อย่างสมบูรณ์ กล่าวคือประกอบด้วยสูตร วุตติ และอุทาหรณ์ เนตติ จึงเปรียบเหมือนเข็มทิศ ที่คอยชี้ทางให้ทั้งนักปริยัติและนักปฏิบัติได้เข้าใจพระธรรมคำสอนอย่างถูกต้องตามหลักวิชาการ จนสามารถบรรลุมรรคผลนิพพานได้ในที่สุด ดังนั้น ผู้ปรารถนาความเชี่ยวชาญในการแสดงธรรม จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาหลักเนตตินี้ และเนตติปกรณ์นี้มีมาก่อนสมัยอรรถกถาของพระพุทโธสภาจารย์ เพราะในการพรรณนาบพว่า สาดถ์ สพยณชน ทานพระพุทโธสภาจารย์ได้ยกหลักอรรถบพ ๖ ประการจากเนตติ มาอ้างอิงในอรรถกถาของท่าน^๓

ข้อเปรียบเทียบบางประการ

เนตติปกรณ์กับเปฏโปกเทศปกรณ์ จะได้รับการยืนยันว่า คัมภีร์ทั้ง ๒ นี้ เป็นคัมภีร์ที่รจนาโดยพระเถระรูปเดียวกัน แต่ถ้าได้ศึกษาดูให้ดีแล้ว จะเห็นได้ว่า ในเรื่องต่างๆ เนตติปกรณ์อธิบายด้วยภาษาที่เข้าใจง่ายและรัดกุมกว่า ส่วนเปฏโปกเทศปกรณ์ เขียนไว้ในลักษณะเหมือนกับเป็นบันทึกที่รับรู้มาแล้วจากคัมภีร์เนตติปกรณ์เป็นต้น ดังจะเห็นว่า เนื้อหาเกือบทั้งหมดมาจากเนตติ แต่ภาษาที่ใช้ นั้นมิได้เน้นความสัมพันธ์ทางหลักภาษาเลย จึงเป็นเหตุให้แปลความหมายยาก และสิ่งที่สำคัญที่สะท้อนให้มองภาพของเปฏโปกเทศปกรณ์ว่า เป็นบันทึกหลักการอธิบายธรรมโดยย่อ นั่นก็คือ รูปแบบการเขียนนั่นเอง เช่น ในการกล่าวถึงประเภทของธรรมะต่างๆ บางครั้ง เปฏโปกเทศปกรณ์ ไม่ได้จัดลำดับเรียงตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎก แต่เหมือนกับว่าในการเขียนนั้น ท่านจำข้อใดได้ก่อน ก็เขียนก่อน ซึ่งบางครั้ง ก็อาจทำให้ความเข้าใจลำดับธรรมผิดไปได้ เพราะลำดับส่วนใหญ่ในคำสอนของพระพุทโธองค์ได้เรียงตามลำดับการปฏิบัติธรรมหรือทางใดทางหนึ่ง ตามสภาพความเป็นจริงที่มักเกิดขึ้น เช่น ลำดับ

^๓ วิสุทธิตี. (บาลี) ๑/๑๔๗/๒๓๔, วิ.อ.(บาลี) ๑/-/๑๒๐-๑๒๑.

ปฏิสัมพันธ์ ๔ ตลาคตพล ๑๐ สัญญา ๔ เป็นต้น^๘ ยิ่งไปกว่านั้น ในการยกข้อความจากพระไตรปิฎก เป็นข้อยืนยันความคิดเห็น เปฏโกปเทศปกรณ์ไม่มีการอ้างอิงมากนัก ชำข้ออ้างอิงที่ยกมานั้น หลายครั้ง ไม่ตรงกับพระไตรปิฎก ส่วนเนติปกรณ์ยกข้อความอ้างอิงจากพระไตรปิฎกมากกว่า และมีความ ระมัดระวัง ที่จะคัดลอกให้ถูกต้องตามพุทธพจน์รัดกุมกว่าเปฏโกปเทศปกรณ์

อิทธิพลของเนติปกรณ์ต่องานเขียนอภิธรรมนวกถรรพคถาและฎีกา

บางครั้งที่พระอรรถกถาจารย์และฎีกาจารย์ ได้นำเอาหลักการที่อธิบายในเนติปกรณ์มาใช้ ซึ่งเท่ากับว่า ท่านเหล่านั้น ให้ความยอมรับนับถือเนติปกรณ์เสมือนหนึ่งเป็นพุทธพจน์ ในคัมภีร์ วิสุทธิมรรค พระพุทธโฆสจารย์เถระ ได้อธิบายความหมายของคำต่างๆ เช่น คำว่า ศีล สมภาติ ปัญญา โดยแจกแจงความหมายตามเรื่อง ลักษณะ ปัจจุบันฐาน ปทัฏฐาน ของเนติปกรณ์ และได้เพิ่มเรื่องราว เข้ามาใหม่อีกเรื่อง^๙ และการสรุปเนื้อหาในแต่ละตอน อย่างที่เนติปกรณ์ เรียกว่า วิธีการแห่งการ อธิบายนั้น ก็เป็นสิ่งที่พระอรรถกถาจารย์ถือเป็นหลักการเขียนที่สำคัญข้อหนึ่ง ในการเขียนฎีกาของ พระธรรมपालเถระ ท่านได้ประยุกต์ใช้หลักการหาระ ๑๖ และนยะ ๕ ทั้งหมด ในการอธิบายความหมาย ของพระสูตรแรกในคัมภีร์ฎีกาแห่งที่ขนิกาย มัชฌิมนิกาย สังยุตตนิกาย และอังคุตตรนิกาย ทั้งนี้ คงเป็น เพราะท่านได้เห็นคุณประโยชน์ทั้งในด้านปริยัติและวิธีการอธิบายตามแบบในเนติปกรณ์ ท่านจึงได้ อุตสาหะทำเป็นตัวอย่างให้เห็นอย่างสมบูรณ์ทั้งพระสูตร^{๑๐}

เนติปกรณ์ มีคัมภีร์อธิบายเป็นภาษาบาลี ๓ ฉบับ คือ

๑. เนติอรรถกถา ปรณาโดยพระธรรมपालเถระ วัดพทหิตตละ เมื่อนาคปฏิฎัน อยู่ตอนใต้ ของเมืองมัทธราส (พ.ศ.๑๔๙๙-๑๕๒๙) ของประเทศศรีลังกา

๒. เนติฎีกา ปรณาโดยพระธรรมपालเถระ เพื่ออธิบายข้อความที่เข้าใจยากในเนติ- อรรถกถา^{๑๑}

^๘ เปฏโก.(บาลี) ๒๑๙-๒๓๓.

^๙ วิสุทธิ.(บาลี) ๑/๓๘/๙๐.

^{๑๐} ที.สี.ฎีกา (บาลี) ๑/-/๒๓๒-๒๕๓, ม.มุ.ฎีกา (บาลี) ๑/-/๑๕๒-๑๗๖, อง.เอกก.ฎีกา (บาลี) ๑/-/๖๖-๘๔.

^{๑๑} พระธรรมपालเถระประพันธ์คัมภีร์ ๑๔ คัมภีร์เหล่านี้คือ อรรถกถาเนติปกรณ์ อธิวุดตอรรถกถา อุทาน อรรถกถา จริยาปิฎกอรรถกถา เถระอรรถกถา เถรีอรรถกถา อรรถกถาของวิมานวัตถุ ชื่อว่าวิมลวิลาสินี อรรถกถา ของเปตวัตถุ ชื่อว่า วิมลวิลาสินี ฎีกาของวิสุทธิมรรคชื่อว่าปรมัตถมัญชสา ฎีกาของอรรถกถา ๔ มีอรรถกถาที่ขนิ กายเป็นต้น ฎีกาของอรรถกถาเนติปกรณ์ ฎีกาของอรรถกถาพุทธวงส์ชื่อว่าปรมัตถทีปนี และอนุฎีกาของฎีกา อรรถกถาพระอภิธรรมชื่อว่า สิ้นตถวิถณนา.

๓. เนตติวิภาวินี รัตนานาโดยพระสังฆธรรมपालเถระ กรุงอังวะ รัชสมัยพระเจ้าบุเรงนอง (พ.ศ. ๒๑๐๘)

เนตติปกรณ์ มีคำแปลเป็นภาษาไทยแล้ว ๔ ฉบับ คือ

๑. ฉบับมูลนิธิภูมิพิลลิกขุ พ.ศ. ๒๕๓๐
๒. ฉบับที่แปลโดยอาจารย์คุณารักษ์ นพคุณ พ.ศ. ๒๕๔๓
๓. ฉบับที่แปลโดยอาจารย์สมพร ศรีวราทิพย์ พ.ศ. ๒๕๔๕
๔. ฉบับที่บรรยายเนตติปกรณ์โดยอาจารย์จรรุญ ธรรมดา พ.ศ. ๒๕๕๖

เนตติปกรณ์ เป็นตำราที่ทรงคุณค่าแก่การเผยแพร่เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาพระไตรปิฎก เพื่อให้เนตติปกรณ์เป็นที่รู้จักและเห็นคุณค่า จึงกล่าวถึงหาระ ๑๖ หาระเท่านั้น เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาคำสอนทางพระพุทธศาสนาและเป็นแนวทางนำไปสู่ความเข้าใจพระพุทธรูปจนได้ดียิ่งขึ้น ก่อนอื่นคำว่า หาระ จะแสดงให้เห็นถึงการลำดับส่วนประกอบคัมภีร์ ซึ่งเป็นไปอย่างมีระบบเริ่มต้นด้วยบทนอบน้อมพระพุทธรูปและนำเข้าสู่เนื้อหาสำคัญของคัมภีร์ซึ่งเรียกว่า ลีลา แบ่งออกเป็น ๔ ส่วน คือ

๑. สังกหาวาระ ย่อความ เป็นอธิบายสั้นๆ สรุปเรื่อง
๒. อุทเทสวาระ แสดงอุเทศ กล่าวถึงหัวข้อใหญ่และหัวข้อย่อยของเรื่องต่างๆ โดยมีใจความสำคัญที่ละเอียดขึ้นคล้ายกับบทคัดย่อ
๓. นิทเทสวาระ แสดงนิเทศ นำเสนอคำจำกัดความของชื่อในแต่ละหัวข้อ เพื่อให้สามารถเข้าใจเนื้อหาชัดเจน
๔. ปฏิทินเทสวาระ แสดงปฏิทินเทศ อธิบายความทั้งหมดของนิเทศโดยละเอียด (วิภังควาระ) นำพระพุทธรูปจากพระไตรปิฎกมาเป็นตัวอย่างประกอบ ในเรื่องนั้นๆ และแสดงการประมวลหาระทั้ง ๑๖ อย่างลงในพระสูตรสูตรเดียว (สัมปาทวาระ) และแสดงเหตุเกิดของนัย (นัยสมภูฐาน) พร้อมด้วยสูตรแสดงคำสอน (สาสนปฏิฐาน) ในตอนท้ายคัมภีร์

คำว่า หาระ ซึ่งเป็นแนวทาง เป็นเครื่องแสดงสิ่งที่ถูกกำหนดจำนวนไว้โดยสามัญทั่วไป มี ๑๖ ประการ อันได้แก่

- (๑) เทศนาหาระ ว่าด้วยการจำแนกประเด็นเนื้อหาของพุทธเทศนา
- (๒) วิจัยหาระ ว่าด้วยการวิเคราะห์พุทธเทศนา
- (๓) ยุติติหาระ ว่าด้วยการตรวจสอบความสมเหตุสมผลแห่งพุทธเทศนา

(๔) ปทัฏฐานหาระ ว่าด้วยการหาองค์ธรรมและปทัฏฐานแห่งองค์ธรรมของพุทธเทศนา
 (๕) ลักขณหาระ ว่าด้วยการประมวลธรรมที่ไม่ได้แสดงไว้โดยอาศัยลักษณะที่คล้ายกัน
 (๖) จตุพยุหหาระ ว่าด้วยการอธิบายพุทธเทศนาด้วยหลักการ ๔ อย่าง
 (๗) อาวัญญูหาระ ว่าด้วยการอธิบายพุทธเทศนาโดยการหาองค์ธรรมและปทัฏฐานแล้วโยง
 ไปที่ปฏิปักษ์ยธรรม

(๘) วิภัตติหาระ ว่าด้วยการนำเสนอองค์ธรรมปทัฏฐานและภูมิของธรรมนั้นๆ
 (๙) ปริวัตตนหาระ ว่าด้วยการเก็บองค์ธรรมเป็นเบื้องต้นแล้วโยงไปที่ปฏิปักษ์ยธรรม
 (๑๐) เววจนหาระ ว่าด้วยการอธิบายความเป็นไวกัจฉิกันแห่งบทพระบาลีที่มาในพระไตรปิฎก
 (๑๑) ปัญัญญัติหาระ ว่าด้วยอธิบายการแบ่งประเภทแห่งโวหารบัญญัติที่เป็นสื่อให้เข้าถึงอรรถ
 แห่งธรรม

(๑๒) โอตถนหาระ ว่าด้วยการสงเคราะห์หรือจัดองค์ธรรมของบทที่มาในพระไตรปิฎกเป็น
 ชั้นๆ เป็นต้น

(๑๓) โสธนหาระ ว่าด้วยการตรวจชำระบทบาลีที่มาในพระไตรปิฎก
 (๑๔) อธิฏฐานหาระ ว่าด้วยการจัดแบ่งธรรมที่มาในพระไตรปิฎกเป็น ๒ ประเภท
 (๑๕) ปริกขารหาระ ว่าด้วยการจำแนกธรรมที่มาในพระไตรปิฎก โดยจำแนกเป็นเหตุ ๒
 ระดับ

(๑๖) สมารโปนหาระ ว่าด้วยการนำเสนอพุทธธรรมด้วยการแสดงปทัฏฐาน ไวกัจฉี กาวนา
 และปหานะ

บรรดา ๕ นัย คำว่า นัย คือ หลักวิธีในการอธิบายสภาวะธรรมที่สำคัญในพระพุทธรพจน์ อันมีวิชา
 เป็นต้นที่เป็นมูลบท โดยจำแนกตามหลักอริยสัจ ๔ ตามสมควร มี ๕ ประเภท คือ

(๑) นันทิยาวิญญูณัย (นัยที่เหมือนการเวียนของดอกกฤษณาที่เวียนจากด้านในไปด้านนอก
 โดยเวียนจากธรรมฝ่ายหลักไปสู่ธรรมค้อยตาม)

(๒) ติปุกขลนัย (นัยที่งามด้วยส่วนทั้ง ๓ คือ โลภะ โทสะ และโมหะ ในฝ่ายสังกิเลส และงาม
 ด้วยอโลภะ อโทสะ และอโมหะ ในฝ่ายโวกาน)

(๓) สีหวิกกีฬิตนัย (นัยที่เหมือนการย่างกรายของราชสีห์ คือ พระผู้มีพระภาค เพราะแสดง
 วิปัสสาสและอินทรีย์ ๕ ที่เป็นปฏิปักษ์ต่อวิปัสสาสเหล่านั้น)

(๔) ทิสาลอจนนัย (นัยที่สอดส่องกุศลธรรมเป็นต้น โดยความเป็นหัวข้อหลักแห่งนัย ๓ อย่างแรก)

(๕) อังกุสนัย (นัยที่เหมือตาขอซึ่งเกี่ยวธรรมะรวมกันไว้ในนัย ๓ อย่างแรก) จะเห็นได้ว่า พระมหากัจจายนเถระ กล่าวถึงนัย ๕ ไว้ในอุเทศ และขยายความ โดยจำแนกบุคคลเป็นผู้มีต้นทางจริต และทิวฏฐิจริต และจำแนกตามปฏิบัติ แบ่งบุคคลผู้ต่างกันตามประเภทของปฏิบัติ ๔ แบ่งเป็น ๓ จำพวก มีอุคฆฏิตัญญู เป็นต้น

อนึ่ง ทิสาลอจนนัย เป็นการแสดงธรรมหลักของนัยทั้ง ๓ ส่วน อังกุสนัย ก็เป็นความเชื่อมโยงของ นัยที่เกิดจากกันและกัน นัยทั้งสองอย่างสุดท้าย จึงนับเข้าในนัย ๓ อย่างแรก ท่านจึงมิได้กล่าวไว้โดย เฉพาะในรายละเอียดของนัย ดังนั้น เนตติปกรณ จึงเป็นตำราที่ประสานทั้งปริยัติและปฏิบัติเข้าด้วยกัน อย่างกลมกลืน นับเป็นตัวอย่างที่ดีของลักษณะตำราทางวิชาการฝ่ายพระพุทธศาสนา เพราะเสนอวิธี การเข้าถึงและแสดงออกถึงสัจธรรมจากการปฏิบัติอีกด้วย เช่นวิธีทดลองว่าด้วยข้อความที่อ้างกันว่า เป็นพระพุทธพจน์นั้น เชื่อถือได้เพียงใด ด้วยการตรวจสอบว่าตรงกับหลักอริยสัจ ๔ และเป็นทางที่ ส่งผลให้ระงับกิเลสได้เพียงใด ถือได้ว่า คัมภีร์นี้สมกับเป็นตำราแนะแนวเพื่อความเข้าใจพระพุทธพจน์ อย่างถูกต้อง อันจะนำไปสู่การปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์อย่างแท้จริง

ประเด็นที่ควรเรียนรู้ในเนตติปกรณ

๑. ความหมายของหาระ

คำว่า หาระ แปลว่าแนวทาง กล่าวถึงแนวทางอธิบายรูปศัพท์ในพระพุทธพจน์ คำอธิบาย รูปศัพท์นี้ สามารถใช้อธิบายเนื้อหาของรูปศัพท์ด้วย ทั้งนี้เพราะเนื้อความปรากฏอยู่ในรูปศัพท์

หาระ คือ ความไม่รู้ ความสงสัยและวิปลาส อันมีสุตตะและเคยยะเป็นต้นเป็นวิสัย ย่อมถูกขจัด ไปด้วยแนวทางเหล่านี้ หรือในแนวทางทางเหล่านี้ เหตุนี้แนวทางเหล่านั้น ชื่อว่า หาระ ความหมาย ของ หาระ ๓ ประการ คือ

๑. แนวทางที่ใช้ขจัดความไม่รู้ ความสงสัย และวิปลาส
๒. แนวทางที่เป็นฐานะขจัดความไม่รู้ ความสงสัย และวิปลาส
๓. แนวทางที่ขจัดความไม่รู้ ความสงสัย และวิปลาส

อีกนัยหนึ่ง แนวทางเหล่านี้ย่อมขจัดเอง หรือเป็นเพียงการขจัด อีกนัยหนึ่ง แนวทางใดอันผู้สอน ธรรมและผู้ฟังธรรมย่อมกล่าวโดยการให้และรับธรรม อีกนัยหนึ่ง แนวทางอันดิ่งงมก่อให้เกิดสุขใน หทัยของปวงชนผู้รับเอาพระธรรมไว้ อีกนัยหนึ่ง แนวทางที่กระทำความอันตรายไปแห่งความไม่รู้ อีกนัยหนึ่ง แนวทางที่จูงใจผู้ฟังและทำให้เพลิดเพลิน

สรุปความหมายของ หาร คือ แนวทางอันดีงาม ขจัดความไม่รู้ จูงใจผู้ให้และผู้รับเกิดความ
 เพลิดเพลิน

๒. ประเภทของหาระ

ประเภทของหาระ ๑๖ ประเภท ดังที่กล่าวไว้ข้างต้น จะยกมากล่าว เช่น

เทศนาหาระ คือ แนวทางในการแสดงอัสสาหะ โทษ นิสสรณะ จุดมุ่งหมาย อุบาย และการ
 ชักชวน มีสาระสำคัญ ๖ ประเด็น ที่ควรพิจารณา คือ

อัสสาหะ: ความยินดีพอใจหรือความหลงติดซึ่งเป็นเหตุให้ยินดีพอใจ ดังคำว่า สุขและโสมนัส
 ที่เกิดขึ้นอาศัยอุปาทานชั้น ๕ นี้เป็นความพอใจในอุปาทานชั้น ๕ หรือคำว่า เมื่อบุคคลตามเห็น
 ความยินดีพอใจในธรรมที่เกื้อกูลแก่สังโยชน์ ตัณหาย่อมเจริญขึ้น

โทษ: โทษของอัสสาหะ คือทุกข์ทั้งหมด อันได้แก่ สังขารที่เกิดในภุมิ ๓ ดังคำว่า กามมีความ
 นำยินดีน้อย มีทุกข์มาก มีโทษมาก โทษในกามนี้มีมาก หรือดังคำว่า การที่อุปาทานชั้น ๕ ไม่เที่ยง
 เป็นทุกข์ มีสภาวะแปรปรวนนี้ เป็นโทษในอุปาทานชั้น ๕ นี้เป็นโทษ คือ อุปาทานชั้น ๕ หรือ ดังคำว่า
 พึงรีบเร่งกระทำความดีและพึงป้องกันจิตจากความชั่ว

นิสรณะ: เหตุแห่งการออกจากทุกข์ หรือความดับทุกข์ อันได้แก่ อริยมรรค โทษปักษิยธรรม
 และอนุปัสสนา ๔ ที่เกิดในกระแสจิตของผู้กระทำความดีและหลีกเลี่ยงความชั่ว ดังคำว่า พระนิพพานนี้
 เป็นเครื่องออกจากสังขารทั้งหลาย

จุดมุ่งหมาย: ผลจากการแสดงธรรมที่เกิดแก่ผู้ฟังธรรม กล่าวคือ เพื่อให้ใจไม่ยินดีในความชั่ว
 ดังคำว่า เมื่อกระทำความดีเข้าไป ใจย่อมยินดีในความชั่ว

อุบาย: วิธีปฏิบัติเพื่อให้บรรลุความดับทุกข์ คือเหตุให้บรรลุอริยมรรค กล่าวคือ เหตุที่ทำให้
 ใจน้อมไปในการกระทำความดีและหลีกเลี่ยงความชั่ว เช่น โยนิโสมนสิการ การคบหาสัตบุรุษ เป็นต้น

การชักชวน: การแนะนำให้ละเว้นความชั่วและกระทำความดี ดังคำว่า พึงรีบเร่งกระทำ
 ความดี และป้องกันจิตจากความชั่ว เมื่อบุคคลกระทำความดีและหลีกเลี่ยงความชั่วทางกาย
 ทางวาจา และใจ ขณะนั้น จิตตูปาทที่เป็นมหากุศล มหัคคตกุศล และโลกุตตรกุศล ย่อมเกิดขึ้น
 ตามสมควร

การศึกษาตามแนวทางนี้ จะอำนวยความสะดวกให้เข้าใจพระพุทธพจน์ได้ดี ทั้งในเชิงปริยัติและปฏิบัติ โดยยังสามารถจำแนกพระพุทธพจน์นี้ ตามหลักแห่งอริยสัจ ๔ ซึ่งเป็นหัวใจของคำสอนในพระพุทธศาสนา ดังนี้

อัสสาทะ ปราภุในสมุทยสัจ

โทษและจุดมุ่งหมาย ปราภุในทุกขสัจ

นิสสรณะที่เป็นความดับทุกข์ ปราภุในนิโรธสัจ

นิสสรณะที่เป็นเหตุแห่งการออกจากทุกข์ อุบาย และการชักชวน ปราภุในมรรคสัจ

การแนะนำให้พิจารณาในสาระทั้ง ๖ ตามหลักเทศนาหาระนี้ เป็นไปตามแนวทางที่พระพุทธองค์ทรงใช้ในการแสวงหาความจริงของชีวิต ทั้งยังทรงแนะนำผู้อื่นไว้ในพระสูตรต่างๆ โดยบางสูตรมีอย่างเดียว บางสูตรมีหลายอย่าง

วิจัยหาระ คือ แนวทางในการจำแนก ๑๑ อย่าง มีการจำแนกบท คำถามและคำตอบ มี ๑๑ ประเภท คือ

๑. ปทวิจัย การจำแนกบทโดยศัพท์และอรรถ การจำแนกโดยศัพท์ เป็นการแจกแจงศัพท์นั้นๆ ตามหลักภาษา โดยแบ่งเป็นประเภท คือ บทนาม บทอาขยาต บทอุปสรรค และบทนิบาต, ลิงค์ คือ ปุงลิงค์ อิตถิลิงค์ นปุงสกลิงค์, กาล คือ อดีตกาล ปัจจุบันกาล อนาคตกาล, สาธนะ คือ กัตตุสาธนะ กรรมสาธนะ กรณสาธนะ เป็นต้น, วิภัตติ คือ ปฐมาวิภัตติ ทุตยาวิภัตติ เป็นต้น และพจน์ คือ เอกพจน์ พหูพจน์ ส่วนการจำแนกโดยอรรถก็คือ ความหมายที่กล่าวไว้ตามประเภทและลิงค์เป็นต้นเหล่านั้น

๒. ปัญวิจัย การจำแนกคำถาม เช่น (อทิฏฐุชตนา) (แสดงสิ่งที่ไม่รู้เห็น) เป็นต้น, สัตตาธิฐาน (มีบุคคลเป็นที่ตั้ง), สัมมุติวิสัย (มีบัญญัติเป็นวิสัย) และอดีตวิสัย (มีอดีตกาลเป็นวิสัย)

๓. วิสัชชนาวิจัย การจำแนกคำตอบ เช่น เอกังสพยากรณ์ (คำตอบที่แสดงความแน่นอน), สาวเสสพยากรณ์ (คำตอบที่แสดงโดยมีข้อความเหลืออยู่), สุตตตรพยากรณ์ (คำตอบที่แสดงธรรมมีธรรมอื่นเหนือกว่า) และโลกียพยากรณ์ (คำตอบที่แสดงโลกียธรรม)

๔. ปุพพาปรวิจัย การจำแนกข้อความก่อนและหลัง หมายถึง การจับคู่คำถามและคำตอบที่สอดคล้องกัน เพื่อศึกษาความเป็นเอกภาพของคำถามและคำตอบซึ่งเป็นคำถามและคำตอบที่ไม่ขัดแย้งกัน

๕. อัสสาทวิจัย การจำแนกอัสสาทะ เช่น ตัณหาเป็นสภาวะยินดี ส่วนสุขเวทนาเป็นสภาวะที่น่ายินดี

- ๖. อาทินววิจัย การจำแนกโทษ เช่น ธรรมนี้เป็นทุกขทุกข์ วิปริณามทุกข์ หรือสังสารทุกข์
- ๗. นิสสรณวิจัย การจำแนกนิสสรณะ เช่น พระนิพพานเป็นสภาวะพ้นจากทุกข์ ส่วนมรรคเป็นเหตุให้พ้นทุกข์
- ๘. ผลวิจัย การจำแนกจุดมุ่งหมาย เช่น การปฏิบัติธรรมส่งผลให้พ้นจากทุกข์ หรือข้ามพ้นความตายได้
- ๙. อุปายวิจัย การจำแนกอุปาย การหยั่งเห็นความไม่เที่ยงเป็นต้น วิปัสสนาญาณตั้งแต่ นิพพิทาญาณเป็นต้นไป หรือศรัทธาและสติที่บุคคลอบรมไว้ในขณะเจริญวิปัสสนาภาวนา เป็นเหตุแห่งความหมดจด
- ๑๐. อาณัติวิจัย การจำแนกการชักชวน เช่นการชักชวนให้เว้นจากบาป หรือชักชวนให้เห็นโลกว่างเปล่า
- ๑๑. อนุคติวิจัย การจำแนกโดยอ้างพระพุทธรูปซึ่งกล่าวไว้ในพระสูตรที่กำลังอธิบายอยู่ หรือเป็นพระพุทธรูปในพระสูตรอื่นที่นำมาอ้างไว้

ตัวอย่าง วิจัยหาระ การจำแนกการชักชวน คือ การชักชวนให้กระทำความดีและหลีกเลี่ยงจากความชั่ว ซึ่งเป็นใจความของคาถา ด้วยพระดำรัสว่า อภิตถเรถ กลยาณ (พึงรีบเร่งกระทำความดี) และ ปาปา จิตต์ นิวารเย (พึงป้องกันจิตจากความชั่ว) โดยองค์ธรรม คือ มหาภิริยาญาณสัมปยุตตจิตตูปบาท ซึ่งเกิดในกระแสจิตของพระพุทธเจ้าซึ่งตรัสแนะนำไว้ในขณะแสดงพระธรรมเทศานี้ จิตดังกล่าวมีลักษณะสักแต่กระทำโดยไม่มีผล (กิริยามตตลกุณ)

(การจำแนกโดยอ้างพระพุทธรูป) คือ ข้อความในคาถาว่า อภิตถเรถ กลยาณ เป็นต้น สอดคล้องกับพระบาลีอื่นๆว่า

สพฺพปาปสฺส อกรรมิ   กุสลสฺสุปสมฺปทา
 สจิตฺตปริโยทปนํ   เอตํ พุทฺธาน สาสนิ^{๑๒}
 “การไม่กระทำความบาปทั้งปวง การยังกุศลให้ถึงพร้อม
 และการยังจิตของตนให้หมดจด ทั้งหมดนี้
 เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย”

^{๑๒} ที.ม.(บาลี) ๑๐/๙๐/๔๓.

๓. ความพร้อมของหนังสือตามลำดับชั้น

นับเป็นอีกคัมภีร์หนึ่ง ที่มีอรรถกถา ฎีกา และอนุฎีกา รองรับคำอธิบายอย่างลงตัวเพราะเมื่อมีเนตติปกรณ์ คัมภีร์อธิบายแนวทางในการศึกษาพระไตรปิฎก จำนวน ๑๕๐ หน้า ที่ประพันธ์โดยพระมหาภักจายนเถระแล้ว ต่อมา ก็มีพระธรรมपालเถระ แต่งอธิบาย มีชื่อว่า เนตติอรรถกถา (ภาษาบาลี) ซึ่งเป็นคัมภีร์อธิบายเนตติปกรณ์ จำนวน ๒๙๗ หน้า และมีคัมภีร์ฎีกา คัมภีร์อธิบายของเนตติอรรถกถา จำนวน ๑๘๑ หน้า และนับเป็นการดียิ่งกว่านั้น เมื่อปี ๒๕๕๑ คัมภีร์เนตติอรรถกถาก็ได้ดำเนินการแปลเป็นภาษาไทย โดยพระธัมมานันทมหาเถระ อัครมหาบัณฑิต ตรวจชำระและพระคันธสาราภิวังศ์ แปลและอธิบาย จัดพิมพ์ประกาศเกียรติคุณ ในการบำเพ็ญกุศลอุทิศถวายวันคล้ายวันมรณภาพ ปีที่ ๓ พระเทพกิตติปัญญาคุณ (กิตติวุฑโฒ ภิกขุ) ณ จิตตภาวันวิทยาลัย เมืองพัทยา จังหวัดชลบุรี ซึ่งแปลครบสมบูรณ์ ทั้งปกรณ์วิเสส เนตติอรรถกถาและเนตติฎีกา รวมถึงเนตติฎีปนีสึกษาเชิงวิเคราะห์พระไตรปิฎก ซึ่งเป็นบันทึกคำบรรยายเนตติ โดยอาจารย์จำรูญ ธรรมดา จึงอำนวยความสะดวกให้คำอธิบายเนตติปกรณ์เป็นแนวเดียวกันอย่างแท้จริง

๔. ความหมายของเนตติปกรณ์

ความหมายของคัมภีร์เนตติปกรณ์ คือ คัมภีร์ที่นำไปสู่พระสัทธรรม ความจริง ผู้แสดงธรรม ย่อมนำเวไนยชน คือ ให้บรรลุถึงทางแห่งโสดาปัตติมรรคด้วยเนตติปกรณ์ ที่เป็นเครื่องมือและให้ดำรงอยู่ในคัมภีร์นี้เป็นเหตุ แล้วให้บรรลุพระนิพพาน เพราะความเข้าใจข้อความแห่งพระพุทธพจน์อย่างถูกต้อง ย่อมมีไม่ได้ โดยปราศจากที่อาศัย คือ คำชี้แนะของเนตติปกรณ์ ซึ่งมีความหมาย ๓ นัย คือ (๑) คัมภีร์นำเวไนยชนไปสู่อริยธรรม (๒) คัมภีร์ที่ใช้นำเวไนยชนไปสู่ทางแห่งโสดาปัตติมรรค และ (๓) คัมภีร์ที่เป็นฐานะนำเวไนยชนไปสู่นิพพาน

๕. ประเภทของเนตติปกรณ์

เนตติปกรณ์ มี ๓ ประเภท โดยปริเฉทของคัมภีร์ คือ ทหาระ นัย และ ปุฏฐาน (สูตรแสดงคำสอน) การพิจารณาทหาระย่อมมีก่อน ต่อมาจึงพิจารณานัยแล้วพิจารณาสาสนปุฏฐานในที่สุด ๒ ประเภท โดยการกำหนดบาลี คือ สังคหวาระและวิภาควาระ ที่จริงแล้ว เนตติปกรณ์ทั้งหมด มีวาระ ๒ อย่าง คือ สังคหวาระ ปริเฉทย่อความ และวิภาควาระ ปริเฉทอธิบายความ

๖. เนตติปกรณ์จัดเป็นพระพุทฺธพจน์

เนื่องจากเนตติปกรณ์นี้ เป็นคำภาสิตของพระมหาสาวก คือ พระมหากัจจายนเถระรจนาและพระผู้มีพระภาคทรงอนุโมทนา ทราบได้โดยพระบาลี เพราะไม่มีข้อความอื่นหนักแน่นกว่าพระบาลี ความจริงพระบาลีที่ไม่ขัดแย้งกับมหาปเทศ เป็นสิ่งหนักแน่น ดังจะเห็นได้ว่า เนตติปกรณ์นี้ ได้รับการสืบทอดกันมาโดยอาจารย์ต่อๆ มา

เพราะฉะนั้น คัมภีร์เนตติปกรณ์ เป็นตำราที่แต่งอธิบายความในพระไตรปิฎก โดยเน้นการวิเคราะห์ในเชิงหลักภาษา โดยการนำข้อความจากพระสูตรมาอธิบายตามหลักภาษาและแจกองค์ธรรมตามหลักพระอภิธรรมอย่างละเอียด จึงเป็นตำราที่ควรศึกษาและเล่าเรียน และเป็นพื้นฐานในการพิจารณาหลักธรรมในพระไตรปิฎกได้อย่างถูกต้อง